
Sara Dvornić

Zajedničko „naše”, različiti „mi”: Etnička identifikacija pripadnica srpske zajednice u posleratnoj Baranji

Rad se bavi etničkom identifikacijom pripadnica srpske etničke manjine u Baranji, u post-ratnom kontekstu burne političke prošlosti, analizirajući načine na koje se pripadnice srpske etničke manjine pozicioniraju i predstavljaju u odnosu na markere etničkog identiteta i međuetničkih odnosa, kao i postupak definisanja granica između onoga što je „naše” i onoga što je „njihovo”. Podaci za istraživanje su prikupljeni putem opservacije sa participacijom i polu-struktuisanih intervjuua. U analizi je fokus stavljen na međuprostor između narativa građenih pomoću autoritativnih diskursa prošlosti kojim pripadnici etničkih grupa ideološki treba da budu privrženi i heterogene svakodnevne sagovornica.

Uvod

Moje istraživanje se bavi deklarisanjem pripadnica srpske etničke manjine na nacionalnoj osnovi na teritoriji Baranje u Republici Hrvatskoj i njihovom percepcijom suživota sa dominantnom etničkom grupom. Odabrala sam da se bavim ovom temom, prvenstveno zato što su ljudi u mom okruženju delili život na dve epohe, pre” i „posle” rata. Život pre rata je mešavina sećanja iz prošlosti i nezadovoljstva iz sadašnjosti, iz kojih rezultira idealizacija tog perioda. Nakon raspada Jugoslavije, ljudi su izgubili deo svog identiteta, a nove nacionalne države su zahtevale rekonstrukciju i pravljenje novog, koji se gradi na osnovu različitosti od drugih novonastalih nacija poteklim iz Jugoslavije. Polaznu tačku mog rada predstavlja identifikovanje mladih ljudi kao pripadnika određene etničke grupe, njihovo viđenje

trenutne situacije i proživljavanje posledica rata koji nisu direktno osetili, u državi koja je bila u oštroj sukobu sa njihovom maticom.

Istraživanje sam sprovela metodom participacije sa opservacijom i vođenjem polu-struktuisanih intervjuua. Analiza trenutnog konteksta u kom ispitanice žive vršena je osnovu teorija o fleksibilnosti i načinu opstanka etniciteta, teorija o identifikaciji, i konteksta srpsko-hrvatskih odnosa neposredno nakon. Da bi objasnila prikupljenu građu koristila sam se Jansenovim konceptima o autoritativnom diskursu i story-linea. Jedna od glavnih stavki kojom ću se baviti jeste kontradikcija koja se dešava u međuprostoru iskazanog mišljenja ispitanica o srpsko-hrvatskim odnosima, i prakse koju one upražnjavaju. Isto tako, u nastavku rada pokušaću da objasnim i razumem proces identifikovanja mladih ljudi u konfuoznom post-ratnom kontekstu.

Teorijsko-metodološki okvir

Prema Eriksenu etnicitet predstavlja društveni konstrukt koji je varijabilan i čiji intenzitet zavisi od pritiska koji na njega vrši teritorijalno ili političko okruženje (Eriksen 2004: 20). Etnicitet može da postoji samo u heterogenom kontekstu više etničkih grupa koje su razdvojene imaginarnom linijom koja obeležava presek osobina jedne grupe u odnosu na drugu, i naziva se etnička granica (*op. cit.* 76). Etnička granica nastaje tako što grupe u interakciji sa drugim grupama definišu svoje međusobne različitosti, i na taj način izdvajaju sebe kao zasebnu kategoriju (*op. cit.* 28). U tom kontekstu možemo

Sara Dvornić (1999), Beograd, Mirijevski venac 24/5, učenica 4. razreda Prve ekonomske škole u Beogradu

MENTORI:

Milan Škobić MA, student doktorskih studija, Northeastern University, Boston

Damjan Jugović Spajić, student master studija, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

reći da je etnicitet samo proizvod interakcije između grupa, tj. odnos između njih (*op. cit.* 124).

Prema Eriksenu ideja etniciteta je da pripadnici iste etničke grupe međusobno interaguju po kriterijumu etničke pripadnosti. Sklapajući brakove, prijateljske veze unutar jedne etničke grupe, učvršćuju ideju etniciteta i kulturne različitosti svoje grupe u odnosu na druge grupe, da bi se stvorio homogeni kolektiv (Eriksen 2004: 78). Međutim, ne možemo reći da je ovo tvrđenje relevantno u svim situacijama, pošto ljudi interaguju jedni sa drugima i van svojih etničkih granica, poput mešovitih porodica. Pripadnost određenoj etničkoj grupi počiva na pripisivanju određenih karakteristika pojedincu kojima se on identifikuje sa određenom grupom (*op. cit.* 20).

Identifikacija predstavlja proces pomoću koga se akteri pozicioniraju i prezentuju „drugom”. U kontekstu etniciteta, identifikacija je način na koji pojedinac prezentuje sebe akterima koji ne pripadaju grupi sa kojom se identifikovao. Identifikacija prema Stjuartu Holu se konstruiše na bazi prepoznavanja zajedničkog porekla, osobine sa nekom grupom ili ideologijom; ovaj proces obavezuje pojedinca na solidarnost i odanost grupi sa kojom se identifikovao (Hall 2001: 217). Međutim, proces identifikacije predstavlja promenljivu konstrukciju koja se menja kroz različite situacije, i koja nikada nije formirana do kraja. Stjuat Hol govori kako se identifikacija umnožava i gradi preko diskursa, praksi i pozicija. Prema tome smatra da vlada pogrešna percepcija same identifikacije, da se ona posmatra kao traženje sebe kroz istoriju i tradiciju. Hol objašnjava da identifikacija nije vezana za istoriju, koliko za resurse kojima se akteri koriste, poput jezika, pisma i istorijskih narativa. Resursi su ti koji pokazuju granicu „našeg” i „njihovog”, i akter koji se identifikuje mora da ih poseduje da bi bio prepoznat kao „naš” ili „njihov”. Postojanje identifikacije se opravdava materijalnim i simboličkim sredstvima koja podupiru sam proces njenog postojanja. Samim tim, umesto traženja istine o sebi, pojedinac traži mogućnost toga šta bi mogao postati (Hall 2001: 217-18). Kada se pojedinac identifikuje sa određenom etničkom grupom, on se prilagođava diskursima i praksama koji su vezani za tu grupu i materijalnim resursima dokazuje postojanje svoje etničke grupe i svoju privrženost istoj. Da bi etnicitet opstao, mora da

poseduje upravo te resurse i simbole, preko kojih se identifikacija vrši, i da preko njih gradi definišuće granice svoje etničke grupe (Eriksen 2004: 107). Eriksen govori da je etnicitet vezan za ideju o poreklu i osećaj jedinstvenosti, iako se u praksi interpretira kao nešto urođeno, a ne kulturno uslovljeno (Eriksen 2004: 124).

Sama konstukcija etničkih grupa je donekle vezana za naciju, iako etnička grupa može postojati bez teritorijalnog ograničenja, ili unutar „tuđe” teritorije, ali u većini slučajeva brojčano dominantna etnička grupa na nekoj teritoriji predstavlja neizostavnu komponentu nacije. Pojam nacije Anderson definiše kao zamišljenu, ograničenu i suverenu zajednicu koja predstavlja najuniverzalniju priznatu vrednost političkih sfera. Prema Andersonu nacija je zamišljena zajednica, jer članovi te zajednice dele, zamišljaju, ideju o postojećoj neograničenoj vezi srodstva, kolektiva i zaštitničke nastrojenosti jednih prema drugima, iako se međusobno ne poznaju (Anderson 1998: 15-19). U skladu sa time, Brubejker i Kuper navode da neki viši akteri poput državnih aparata ne mogu u potpunosti da stvaraju identitet pojedincu, ali sa simboličkim resursima imaju građu da nameću kategorije prema kojima se akteri grupišu (Brubejker i Kuper 2003: 423). Državni aparati, sa nacijom kao instrumentom, kontinuirano posećaju gde su granice kategorija i koje su im razlike.

Nacionalni identitet se ne mora podudarati sa etničkim identitetom, ali se u nekim državama, poput Srbije i Hrvatske podudaraju odlike dominantne većinske grupe sa odlikama nacije. Naciji se pripisuju određene karakteristike i osobine koje postaju politički instrument koji se koristi u različite svrhe shodno socijalnim uslovima (Eriksen 2004: 188).

Kada govorim o nacionalnim instrumentima osvrnuću se na Jansenov rad koji govori o političkim režimima u Srbiji i Hrvatskoj neposredno posle raspada Jugoslavije (Jansen 2008). Na osnovu njegovog rada i prikupljenje građe, tražiću narative o srpsko-hrvatskim odnosima prožetim kroz „politiku sećanja” perioda najintenzivnijih sukoba. Jansen pokušava da objasni nacionalističku ideologiju i njen značaj u ovim zemljama. Nacionalistička ideologija ne samo da prožima odnos Srba i Hrvata, već je i taj odnos posledica ove ideologije (Jansen 2005: 97). On objašnjava da su srpska i hrvatska država imale drastično

drugačije tumačenje lokalnog rata, i da su na političkoj osnovi svoju percepciju nametali javnosti, s tim da njihova nacija ima ulogu žrtve, a druga agresora.

Po završetku rata, oba tadašnja lidera su težila ka obaveznom podudaranju teritorije i nacije (Jansen 2005: 97). Nakon 1996. godine dolazi do reinvenije nacionalnih identiteta na prostorima bivših jugoslovenskih republika. U tom periodu se nacionalni identitet nameće kao obavezan i važan (Jansen 2005: 36). Ideologije koje su vladale plasirane su narodu kao određeni uvid u situaciju, pa su se i oni koji direktno nisu osetili rat, solidarisali u kolektivnoj perspektivi, i na taj način su stekli neko znanje iz kojih proističu različite frakcije sećanja. Različite frakcije sećanja predstavljaju rezultat medijske manipulacije nacionalistički orijentisanih organa vlasti koji putem medija propagiraju superiornost svoje nacije, uklanjajući osećaj odgovornosti za svoja (ne)dela, i marginalizujući nepodesne narative prošlosti i sadašnjosti. Na ovakvoj medijskoj osnovi u post-ratnom kontekstu, akteri počinju da svrstavaju konfiguracije države, rata, nacije i teritorije pod pojam „politike”, putem koje grade razumevanje za trenutne socijalne malverzacije (Jansen 2008: 435).

U ovom radu, jedan od glavnih koncepata koje ću koristiti u analizi, jeste Hajerov koncept „storyline”, pomoću koga on definiše razliku između diskursa politike i način na koji je taj diskurs percipiran od strane pojedinačnih aktera (Hajer 1995, prema Jansen 2008: 439). Na taj način akteri povezuju subjektivna iskustva sa autoritativnim političkim diskursima. Termin storyline predstavlja priče/fraze koje su inkorporisane u svakodnevni život, i koje omogućavaju različitim akterima da na različite načine percipiraju iste „fenomene”. Jansen navodi da storyline karakteriše visok stepen višestruke interpretacije koja dovodi do nejasnoće samih fraza, podrazumevajući njihovo značenje od strane pojedinačnih aktera u komunikaciji. Pošto priče/fraze nigde nisu konkretizovane, imaju slobodu da se njihov oblik menja i tumači od aktera do aktera. Sa ovakvom varijabilnom konstrukcijom priča i fraza koje se koriste u komunikaciji, kao rezultat se dobija iskrivljena ili nepotpuna slika problematike koja je bila u srži „rasprave”.

Kao primer za koncept storylinea Jansen navodi frazu „Imamo Hrvatsku”. Sam diskurs hrvatskog nacionalizma nikada nije mogao biti u

potpunosti izražen u svakodnevicu, iako je bio potkovan političkom propagandom. Zbog toga, ideja je bila da viši državni funkcioneri koriste fraze radi podsećanja, i kontrole lokalne svakodnevice. Međutim, Jansen u svom istraživanju tvrdi da se ove fraze koriste u i u svakodnevnom životu ljudi kada vode razgovore o političkim temama. Akteri razgovora se uzajamno podržavaju i slažu, bez definisanja ličnog mišljenja ili srži same problematike. Tokom razgovora opravdavaju se određene situacije, i izbegava razmišljanje o određenim pitanjima u cilju lakšeg podnošenja društvenih situacija (Jansen 2008: 439).

Na samom kraju želim da uvedem i koncept simboličkog kapitala pozivajući se na Pjera Burdijea, pomoću čijeg koncepta želim da prikazem formalnu dinamiku unutar jedne etničke grupe. Prema Burdijeu svaki akter zauzima neki položaj u društvu, ali u svom delu Burdije ne definiše aktera samo prema društvenoj klasi, već i prema vrsti kapitala koji je stvorio unutar društvenih interakcija. Simbolički kapital prema Burdijeu predstavlja određeni ugled koji jedan akter ima u zajednici; simbolički kapital ne može opstati sam, u njemu su sadržani i svi ostali vidovi kapitala. Ova vrsta kapitala predstavlja obostranu korist, akter koji poseduje manje kapitala pružaće usluge i darove akteru koji poseduje više, radi poboljšanja svog položaja u zajednici preko uticajnijeg aktera. Burdije govori da je simbolički kapital uslovno kredit ili predujam koji grupa odobrava akterima koji imaju najviše materijalne i simboličke garancije da ga poseduju. Simbolički kapital predstavlja mehanizam koji kanališe odnos između različitih vidova kapitala, što znači da se simbolički kapital često može pretočiti u ekonomski (Burdije 1999: 216-217).

Burdije dalje piše kako se simbolički interes opisuje kao nešto „duhovno” ili „kulturno”, kao i da se koncipira nasuprot ekonomskog interesa. Ovakva percepcija predstavlja proizvod kapitalizma, gde se podrazumeva da se samo za utrošene radne časove dobija materijalna naknada, i jedino se takav rad vrednuje. Zbog toga sama predstava ekonomije u svoje proračune ne može uključiti simboličke interese koji se priznaju u slučaju „nacionalizma” ili „regionalizma” i koji se svode da iracionalnu privrženost nekoj ideologiji ili osećanja pripadnosti (Burdije 1999: 212). Burdije navodi da pošto ljudi ne prepoznaju simbolički interes kao deo ekonomije,

utrošeni rad ili akcija simboličkog interesa dobija ulogu cenjenog „dara” koji se poklanja zajednici. Simbolički kapital postaje najvidljiviji kada se za njega troši ekonomski kapital i rad koji se prividno ne nadoknađuje. Međutim simbolički kapital se kasnije akumulira preko moći i autoriteta koje ovaj kapital svojom manifestacijom obezbeđuje i vraća se u ekonomski kapital (Burdije 1999: 215- 217).

Opis građe

Za potrebe rada sproveda sam istraživanje na teritoriji Baranje u Hrvatskoj. Baranja je područje koje se nalazi između granice južnog dela Mađarske i severozapadne granice Srbije. Na prostorima Baranje ratna dejstva nikada nisu bila intenziteta kao u Krajini, tako da se tamo i danas zadržao određen procenat Srba.

Istraživanje se baziralo na intervjuima koje sam vršila sa ispitanicama koje žive na prostoru Baranje, ili koje su tamo odrasle. Većina mojih ispitanica dolazi iz Belog Manastira, centra Baranje. Ispitanice sam ntervjuisala tokom letnjeg perioda 2017. godine. Moje ispitanice bile su starosti između osamnaest i dvadeset tri godine, tako da nisu direktno osetile lokalni rat.

Moja pitanja su bila orijentisana na njihovo deklarisanje na nacionalnoj osnovi, na njihovu percepciju srpsko-hrvatskih odnosa i na sam život pripadnica srpske etničke manjine u Baranji. Tokom intervjuja, kroz identifikaciju i deklarisanje mojih ispitanica, dobijala sam širok dijapazon odgovora na temu identifikovanja sa srpskom etničkom grupom. Pored ovih tema, dotakli smo se i razgovora o sponi između verispovesti i nacije, razlikama u govoru, ratu i prošlosti, medijima, diskriminaciji na nacionalnoj osnovi i odnosu prema samoj Srbiji. Na osnovu njihovih intervjuja uočila sam neke zajedničke stavove ispitanica koji se prožimaju kroz razgovore koje sam vodila tokom mog boravka u Baranji. Na osnovu sličnosti njihovih iskaza podelila sam ih u dve kategorije.

Kriterijumi za podelu u kategorije bili su: ekonomski status, uticaj unutar zajednice, intenzitet i sloboda izjašnjavanja svoje nacionalnosti. U prvu grupu svrstavam ispitanice čije porodice imaju određeni ugled u srpskoj etničkoj zajednici i koje slobodnije eksponiraju svoje nacionalno i religijsko opredeljenje. Porodice ove grupe ispitanica daju određen doprinos

srpskoj etničkoj grupi, u vidu fizičkog rada (spremanje crkve za praznike, spremanje hrane za proslave...) i finansijskih donacija. Ova grupa ispitanica ima određeni kredibilitet među pripadnicima srpske zajednice i samim tim i slobodu eksponiranja svoje nacionalnosti, pošto su one automatski priznate i od strane Hrvata kao „velike Srpkinje”. Tako da je sama identifikacija prve grupe ispitanica već predodređena njihovim prezimenom i simboličkim kapitalom koji poseduju. Kada sam sa njima razgovarala o deklarisanju na nacionalnoj osnovi, pričale su mi kako deklarisanje kao Srpkinja njima lično znači, da to predstavlja njihov identitet koji je kako navode „urođen i krvno uslovljen”. Govorile su kako su odgajane kao Srpkinje i kroz to razvile ljubav prema srpstvu i osećaj pripadnosti kroz razna dešavanja u srpskoj zajednici. Isto tako, ispitanice tvrde da deklarisanje na nacionalnoj osnovi, automatski predstavlja pripadnost određenoj crkvenoj sredini. Jedna ispitanica navodi: „Izjavljujem se kao Srpkinja i to apsolutno svi znaju koji me poznaju u Baranji i u mom selu. Naravno, uvek postoje ljudi koji se smatraju malo „većim Hrvatima”, i onda im smetaju neke stvari koje mi uzdižemo, kao slavljenje slave”. Kada ispitanice pričaju o sebi kao nosiocima srpskog identiteta, navode kako se nikada nisu osećale posramljeno i kako su od malena znale šta su, bez dvoumljenja. Navode kako su ponekad žalile što ne žive u Srbiji, pogađale bi ih određene situacije kao što su navijanja za određeni tim kada igraju Srbija i Hrvatska, jer se u takvim situacijama osećaju: „Rastrzano između toga šta je njihovo i gde pripadaju.”

U drugu grupu svrstavam ispitanice čije porodice nisu uključene u manifestacije srpske zajednice i eksponiranje svoje etničke i nacionalne pripadnosti svode na minimum. Tokom razgovora sa njima dobijala sam odgovore koji su rastrzani između njihovih ličnih iskustava, priča njihove okoline i opštevladajućeg mišljenja o ovim odnosima. Kao na primer: „Pa čini mi se ko da je ranije više bilo problema među Srbima i Hrvatima, jer je manje vremena prošlo od rata. Nema ti to puno veze ko je Srbin, ko Hrvat, bitno je samo ko je kakav čovjek.” Ispitanice su navodile kako se deklariraju na nacionalnoj osnovi isključivo kada se od njih to zahteva. Za razliku od prve grupe, to što se deklariraju kao Srpkinje njima ne znači mnogo, ali navode da se u Baranji na nacionalnost koja im se pripisuje gleda po

određenim obeležjima, poput nacionalnosti oca. Neke ispitanice druge grupe nacionalno deklarisanje orijentišu oko pravoslavne vere, ukoliko im je porodica iz Bosne ili Hrvatske. Isto tako navode da su u dokumentima zavedene kao Srkinje, ali se tako ne osećaju. Jedna ispitanica navodi da bi adekvatnije bilo da se deklarise kao Hrvatica pravoslavne vere.

Grupisanje mojih ispitanica u dve kategorije svodi se na prepoznavanje sličnih stavova koje su iskazivale prilikom intervjua. Na tom osnovu, podelila sam pitanja na ona po kojima sam tačno mogla da ih kategorizujem, i na ona koja nisam. Prva grupa pitanja zasnivala se na ličnim pitanjima, poput deklarisanja, držanja do „srpstva” u porodici, način prezentovanja sebe kao Srkinje. Druga grupa pitanja bila je opštijeg karaktera, i odnosila se na njihovu generalnu percepciju o međuetničkim odnosima, simboličkim karakteristikama, narativima o prošlosti i njihovim sukobima. Iako sam na nekom pojednostavljenom nivou podelila svoje ispitanice, njihovi narativi u narednoj fazi mog rada počinju tematski da se prožimaju i prepliću, i ne daju mi prostora da ih odvojim u međusobno isključive kategorije.

Govoreći o razlikama između Srba i Hrvata, kao glavne razlike sve ispitanice su izdvajale jezik kojim se koriste, veroispovest, potom imena i prezimena, razlike u kulturi, običajima, humoru. Kada smo detaljnije počele da pričamo o jeziku, imenima i veri odgovori počinju drastično da se razlikuju.

Neke ispitanice su navodile kako uglavnom pričaju na ekavici u svom kućnom okruženju, a da se u svojoj poslovnoj sredini preorijentišu na ijekavicu. Druge tvrde da je ekavica veštački prihvaćena i da ljudi to namerno rade radi provokacije, jer se u Baranji priča ijekavicom. S druge strane, neke spominju da je Baranja veoma mešovita i da neke reči i Hrvati pričaju na ekavici, ali da se najviše razlikuju po akcentovanju i po izgovoru slova „č” i „ć”. Kada moje ispitanice govore o veroispovesti, neke smatraju da je to lični izbor, ali ipak pokazuju negodovanje ukoliko se neko izjašnjava kao Srbin, a ne i kao pravoslavac. Tako jedna moja ispitanica navodi: „To je sad lični izbor, ali generalno su Srbi pravoslavci, to je prirodno povezano i zašto bi to menjali”.

U toku intervjua moje ispitanice su navodile kako smatraju da među Srbima u Hrvatskoj postoji doza straha od odbacivanja, pa ljudi koji

su po ocu Srbi nekada se deklariraju kao Hrvati-katolici. Prema rečima moje ispitanice, u ovim situacijama su osuđivani od strane srpske zajednice i nazivani su „slabićima” od strane pojedinaca.

Kao najveći problem u odnosu ove dve nacije, ispitanice navode to što Hrvatska „propagira” nacionalizam, pogotovo u vreme slavlja „Oluje”, ili kada su godišnjice koje podstiču medijsku propagandu koja samo „potpaljuje nastalu situaciju.” Moje ispitanice smatraju da u periodima političkog neslaganja dve države, odnosi Srba i Hrvata zaхлаde, stvori se distanca i povećana tenzija, koja nestaje nakon par dana, kada se slegne celokupna situacija. Tenziju koju pripadnici srpske nacionalne manjine osećaju u svakodnevnom životu pripisuju tome „da se u Baranji rat pominje kao da se juče dogodio, i to što Hrvati krive Srbe za rat”. Kada pričamo generalno o trenutnom odnosu Srba i Hrvata u Baranji, ispitanice njihov odnos smatraju dosta lošim, i govore da između njih uveliko postoji pasivna agresija jednih prema drugima. Takođe smatraju da njihov odnos zavisi od političkog opredeljenja i finansijske moći, jer kako kažu: „Kada si pravoslavac u tim vodama (državne službe, opština), znaju da te gaze”.

Najveće zasluge za trenutnu netrpeljivost Srba i Hrvata pripisuju ratu i odgoju, mada značajan deo mojih ispitanica stavlja akcenat i na medijsku propagandu. Ispitanice smatraju da mediji forsiraju nacionalizam i da „prave ljude onakvim kakvi oni u stvari i nisu”. Takođe smataju da trenutno vodeća partija, HDZ, postaje radikalno desničarska i ne pominje prava nacionalnih manjina, sa naglaskom na srpsku. Uprkos svemu navedenom, u toku intervjua ispitanice bi ponekad navodile kako žele da je sve drugačije, i pozivale se na narative koji važe za suživot Srba i Hrvata u Jugoslaviji: „Sve treba da se vrati na staro i da se volimo kao prije rata”. Nasuprot njihovom generalnom mišljenju o odnosu Srba i Hrvata, njihovoj netrpeljivosti i prećutnom konfliktu, u svojoj ličnoj praksi moje ispitanice imaju drugačiji pristup.

Kada se govorilo o njihovom ličnom odnosu sa Hrvatima, navodile su da je taj odnos sasvim u redu, i da im nacionalnost nikada nije igrala presudnu ulogu pri odabiru prijatelja. Ipak, neke su naglasile da im je od velikog značaja da im najbolji prijatelji budu Srbi, zato što se „bolje razumeju i mogu da pričaju o svim temama”.

Ispitanice tvrde da je sa Hrvatima drugačije, da se zaobilaze teme rata i prošlosti radi izbegavanja sukoba. S druge strane, jedna moja ispitanica navodi: „Mi se svi zajedno družimo, čak se i zezamo na osnovi Srbi-Hrvati, upoređujemo Bajru Malog Knindžu i Tompsona”. Većina ostalih ispitanica nije imala ovakav stav, već su pričale o lošem osećaju kada se nađu na slavljinama gde se puštaju hrvatske nacionalističke pesme. Ispitanice su stoga i davale izjave poput: U Hrvatskoj ćemo uvek biti Srbi, a ako dođemo u Srbiju, postaćemo Hrvati. Tako da smo uvek negde između.

Analiza

Kada analiziram etničku i nacionalnu pripadnost ispitanica, zaključujem da sam kroz interakciju sa njima nesvesno od njih zahtevala identifikaciju na etničkoj osnovi. Pretpostavljam da je to rezultat pitanja postavljenih tokom intervjua, a koja su bila orijentisana na deklarisanje na nacionalnoj osnovi i prakse koje to prate. Smatram da su neke ispitanice, shvatale moja pitanja kao „proveru” njihove etničke privrženosti, pa su je one „opravdavale”.

U Eriksenovoj teoriji, etnicitet se definiše preko interakcije dve ili više različitih grupa, na osnovu koje pripadnici jedne etničke grupe sa svojim simboličkim resursima grade etnički identitet koji je prepoznatljiv i priznat od strane drugih aktera, koji ne pripadaju toj grupi (Eriksen 2004: 124). Ono što želim da izdvojim jeste da se srpska etnička manjina u Baranji, iako formalno poznaje svoje karakteristike i jasno definiše razlike između Srba i Hrvata, u praksi ne ponaša u skladu sa njima. Glavne osobenosti o kojima govore ispitanice jesu jezik, pismo, religija, imena i prezimena. Smatram da su život Hrvata i Srba u Baranji stvara međuprostor u kojima su te osobenosti slabije vidljive. Na primer, ćirilčno pismo veliki broj mladih Srba u Baranji nikada nije naučio, kod imena i prezimena postoji veliki broj izuzetaka, a neke moje ispitanice u govoru praktikuju hrvatski jezik. Na osnovu ovoga zaključujem da je „Srbin” ili „ Hrvat” isto storyline podrazumeva pozitivne ili negativne emocije aktera jednih prema drugima, kategorizujući ih, i ne tražeći suštinske razlike između „nas” i „njih”.

Brubejker i Kuper navode da identitet ne može biti formiran od strane „viših aktera”, ali da sa

simboličkim resursima zahteva kalupljenje u različite kategorije (Brubejker i Kuper 2003: 423). Moje ispitanice govore da je Baranja teritorija koja zahteva deklarisanje na nacionalnoj osnovi i da kako god se neko deklarise, biće „obeležen” po određenim karakteristikama, poput veroispovesti ili nacionalnosti oca. Ovde bih se osvrnula na Holov koncept o prepoznavanju zajedničkih osobina, iz kog zaključujem da neke moje ispitanice nisu imale prostora da se „identifikuju” sa nekom određenom etničkom grupom, već su im simbolički resursi nametnuti od strane porodice ili okruženja, i po njima su se ravnale tokom odrastanja. Zbog ovoga neke moje ispitanice smatraju da je etnicitet „krvno”, a ne kulturno uslovljen.

U ovom delu rada, osvrću se na svoja zapažanja o funkcionisanju i socijalnim odnosima unutar srpske etničke manjine. Unutar srpske etničke zajednice u Baranji se prave manifestacije koje uključuju angažovanje porodica koje imaju veći ugled. Prema Burdijeju, ovakav vid angažovanja zajednica tretira kao „dar” svojih članova, kojima se odužuje (o) davanjem priznanja, poštovanja i poklona od strane ostalih članova. Ovakve porodice se angažuju društveno i finansijski, i formiraju neformalna veća u crkvenom domu sa sveštenim licima, sa kojima donose odluke o lokalnim političkim pitanjima koja se tiču Srba. Svoju posvećenost i nacionalnu pripadnost „uticajnije porodice” iskazuju izraženijim obeležavanjem događaja koji se tiču njih lično, poput slava i svadbi, gde pokazuju svoju nacionalnu ljubav kroz narodne pesme i igre, a finansijsku moć kroz broj zvanica i hranu. Pomoću ovakvih praksi, ove porodice sebi obebeđuju simbolički kapital (Burdije 1999: 215-217). Burdije navodi da se simbolički kapital može akumulirati samo nauštrb ekonomskog, ali se i ekonomski ciklično akumulira nauštrb simboličkog. Pomoću ovakve prakse ove porodice obavezuju jedna drugu na protivusluge koje mogu biti vezane za čisto poslovne sfere, i na taj način se njihov simbolički kapital transformiše u ekonomski. Po ovom principu ugledne porodice u Baranji sebi dugoročno ostvaruju povlašćeni položaji u zajednici. Kao što sam napomenula, ovi članovi se bave nekom vrstom politike unutar svojih lokalnih zajednica, zbog čega imaju mogućnost da kroz međusobnu interakciju formiraju mišljenja o trenutnim srpsko-hrvatskim odnosima na regionalnom

nivou, koje se usvaja među članovima srpske zajednice unutar Baranje. Neke moje ispitanice dolaze iz uglednih porodica i samim tim već poseduju obezbeđene resurse za nacionalnu identifikaciju, i zbog toga imaju mogućnost da jednostavnije izraze svoju nacionalnost. Prema tome, donosim zaključak da je stepen otvorenosti kod izražavanja nacionalne i etničke pripadnosti uslovljen i klasnim razlikama.

Jedan od glavnih problema koji bih izdvojila na osnovu svog istraživanja zasniva se na činjenici da su moje ispitanice reprodukovale razne elemente kolektivnog narativa koji nisu bili u skladu sa njihovim svakodnevnim praksama. Kao na primer, iskaz jedne ispitanice: „Najgori Srbin mi je bolji prijatelj od najboljeg Hrvata. Uvek će tako biti i tako jeste oduvek.” poprilično je paradoksalan, pošto su njeni najbliži članovi porodice hrvatske nacionalnosti. Smatram da su moje ispitanice putem ovakvih odgovora, potvrđivale priču o lošem odnosu Srba i Hrvata kada smo pričale na nekom opštem nivou, dok je na ličnom planu ta priča bila potpuno drugačija. Ispitanice moraju da prilagode svoje ponašanje uslovima u kojima žive, da bi mogle nesmetano da funkcionišu u heterogenoj zajednici. Smatram da su kontradiktorni odgovori samo rezultat „dokazivanja” svog srpstva, vođeni narativima prošlosti da se Srbi i Hrvati ne trepe.

Jansen navodi kako postoji disfunkcionalnost između opštevažećih narativa i ličnih doživljaja/praksi. Kako bi ove prakse nesmetano funkcionisale, pojedinac konstruiše svoju svakodnevnicu između homogenog nacionalizma i heterogene stvarnosti (Jansen 2008: 435). Narrative sa kojima sam se susrela u toku istraživanja objasnila bih kao priče koje su posledica ratnog konteksta, formirane pod „politikom sećanja“; međutim, smatram da „baza“ narativa ostaje ista, ali se shodno nadolazećim situacijama po potrebi menja sa obe strane. Odnosno, prihvatila bih Jansenov stav da se raspadom Jugoslavije, pored formiranih novih država, formiraju i narativi koji su u međusobnom sukobu. U vezi sa tim, smatram da i danas ti narativi opstaju i da bivaju javno distribuisani kroz medije, prepričavajući svoju verziju istorije. U toku intervjua, ispitanice su uglavnom nalazile „krivca” u politici, kojom bi objašnjavale loše odnose između Srba i Hrvata. Jansen ovakve slučajeve objašnjava kao težnju da razumeju i da se zaštite od trenutnih socijalnih

preokreta (Jansen 2008: 435). Ispitanice, samim tim što se deklariraju kao Srkinje, u periodima političkog neslaganja postaju marginalizovane heterogenoj zajednici u kojoj žive. Zbog trenutne političke situacije, etnički odnosi su tenzični. Te „nalete” tenzije ispitanice svrstavaju pod politiku.

Ispitanice su navodile koliko je rat uticao na odnos Srba i Hrvata, i da je rat još uvek prisutan iako je odavno završio, da su priče o ratu danas deo odgoja i kulture. Navode da sve što se u Jugoslaviji vrednovalo, sada se omalovažava, a uzdiže se rat. Rat kao pojam svrstala bih pod koncept „storyline“ (Jansen 2008: 435). Na ovakve iskaze mojih ispitanica primeniću Jansenovo objašnjenje autoritativnih diskursa. Jansen navodi da ljudi osmišljavaju iskustvo u skladu sa već postojećim diskursom sa čijom su se javnom upotrebom pozicionirali u odnosu na „politiku”.

Jansen govori o medijima kao o nacionalističkom instrumentu koji marginalizuje i plasira narative prošlosti i sadašnjosti (Jansen 2008: 435). Prema tome, dobija se korelacija između umetnutih sećanja i kreiranja sadašnjice u skladu sa dominantnim diskursima. Tokom intervjua, mediji su spominjani kao sredstvo za pogoršavanje situacije i podsećanje na događaje iz prošlosti. Kako moja ispitanica navodi: „Tada svi dižu svoje zastave i tih su dana najveći Hrvati, vraćaju se u prošlosti i tada mediji preuzimaju sve”. Politika za moje ispitanice predstavlja sredstvo distribucije informacija za koje navode: „Rekla bih da je problem što se u Hrvatskoj manifestira taj nacionalizam, pogotovo kada su neke godišnjice rata, jer konkretno u svojoj kući imamo i hrvatske i srpske kanale, jednostavno nikada nisam primjetila da su na srpskim kanalima rekli nešto „bezobrazno“, dok recimo na hrvatskoj strani zna biti. I dosta je medijske propagande što se tiče ostvarivanja prava manjina, kao što je skidanje ploča na ćirilici u mjestima gdje je većinski srpsko stanovništvo, između ostalog ukidanje prava nastave nekoj djeci“

Na sam pojam „politike” u ovom kontekstu, želim da primenim Jansenov koncept „storyline”. Moje ispitanice se služe pojmovima poput „veliki Hrvat”, „politika”, „Tompson”, preko kojih izražavaju svoje nezadovoljstvo, diskriminaciju i ugroženost na nacionalnoj osnovi kada intereaguju međusobno. Pod pojmom politike, moje ispitanice podrazumevaju religijske, nacionalne i tradicionalističke prakse za koje su

smatrale da su štetne za odnose Srba i Hrvata. U te prakse svrstavaju medijsku propagandu, slavljenje „Oluje” i „Križni put”. Pojam politike označava želju za razumevanjem i kontrolom socijalnih malverzacija koje se dešavaju između nekih viših aktera, a utiču na živote pojedinaca. Pojam „veliki Hrvat” označava ekstremiste, kako navode ispitanice: „To su ti oni koji idu hodaju do Vukovara i slušaju ispiranje mozga o Srbima”. Drugi primer je: „To su ti oni koji će obaviti sve sakramente, nose krunicu oko vrata i majice Tomsona i Vukovara”. Iz ova dva primera zaključujem da je i „Vukovar” storyline, koji se koristi kada se objašnjava najosetljivija tačka u srpsko-hrvatskim odnosima. Kada se objašnjavaju različiti primeri zašto je to tako, neke ispitanice referišu na skidanje ćirilčnih ploča u Vukovaru, neke na česte tuče tokom večernjih izlazaka, a neke na ukidanje nastave na srpskom jeziku... Dok za jedne Tomson i Baja Mali Kninđza predstavljaju nacionalističke provokacije, za druge predstavljaju samo način izražavanja svog patriotizma.

Prema konceptima Jansenovog dela *Antinacionalizam*, „Oluju” bih takođe svrstala pod storyline koja za članove srpske zajednice predstavlja povratak ratnog perioda i strah koji pravi tenziju između ove dve etničke grupe, kao i propratni osećaj nepripadanja zemlji u kojoj su rođeni i odrasli.

Zaključak

Srpska etnička zajednica na prostoru Baranje pripisuje sebi obeležja na osnovu kojih se vidno razlikuje od hrvatske, poput veroispovesti, kojoj se isto tako pridaje na značaju tek od početka raspada Jugoslavije. Međutim, ostala obeležja ne možemo definisati kao isključivo srpska. To se odnosi na govor u Baranji gde se u vokabularu pojedinca nalaze i srpske i hrvatske reči, potom imena koja broje veoma mnogo izuzetaka sa obe strane, zatim tradicije za koje bih više rekla da su vezana za samo područje Baranje, nego isključivo za Srbe. Na osnovu toga donosim zaključak da etničko identifikovanje pojedinca nije uslovljeno prepoznavanjem sličnih osobina sa nekom grupom, već autoritativnim diskursima koji se za tu grupu vezuju, kako u slučaju sa Srbima i Hrvatima, tako i generalno.

Ako počnemo od toga da etničku grupu i njena obeležja opisuju autoritativni diskursi koji

od pripadnika etničke grupe zahtevaju da ih se pridržava radi opravdanja svog etničkog identiteta, možemo reći da centar autoritativnih diskursa predstavljaju priče vezane za rat, žrtve, zločine i stradanja (za koje se krivi suprostavljeni narod), kao i autentičnu istoriju i tradiciju koja stagnira i zamire za vreme Jugoslavije, pa se budi devedesetih godina. Svaki pripadnik etničke manjine, kada bi se ponašao u potpunom skladu sa autoritativnim diskursima, ne bi bio podoban za suživot u heterogenoj ili bilo kojoj drugoj zajednici. Stoga, ponašanje pripadnika etničkih zajednica mora da bude između formalno nametnutog mišljenja od strane kategorija poput etniciteta, i subjektivnog iskustva svakodnevnih interakcija sa pripadnicima drugih kategorija, bile te interakcije poslovne, porodične ili romantične. Smatram da pripadnici etničkih grupa ideološki prihvataju autoritativne diskurse na čijim temeljima grade narative koji se menjaju sa promenom socijalnih dešavanja, ali i ta promena potiče od početne tačke percepcije ili autoritativnog diskursa. Sama interpretacija narativa se može prepoznati kroz fraze (storyline) koje se upotrebljavaju u interakcijama čiji je sadržaj uokviren u određeni vremenski period i socijalni kontekst. Upravo ovakva praksa interagovanja istomišljenika drži grupu na okupu; oni sa različitim intenzitetom upražnjavaju prakse opisane autoritativnim diskursima, i oko njih grade svoj etnički identitet. Ovu tvrdnju opravdavam primerom većinskog mišljenja da je etnička pripadnost krvno uslovljena i da se generacijski prenosi.

Na osnovu ovoga objasnila bih diskrepanciju između grade koju sam dobila iz intervjua i one koju sam dobila iz neformalno provedenog vremena sa mojim ispitanicama. Nju pravdam time što sam u svojoj građi po pitanju srpsko-hrvatskih sukoba imala stare narative o ratu, „Oluji”, katolicizmu i slično. Tu su se našle i stvari poput skidanja ćirilčnih ploča u Vukovaru, što je bilo pre svega par godina. Stoga, narativi o odnosu Srba i Hrvata nisu samo narativi prošlosti, već i narativi sadašnjosti. Narativi se razlikuju unutar različitih lokalnih zajednica, u zavisnosti od toga ko u lokalnoj zajednici ima simbolički kapital da objasni trenutnu situaciju.

Nakon pitanja šta znači biti Srpkinja u Hrvatskoj, pozabavila sam se time ko ima mogućnost da se javno i nesmetano identifikuje kao Srbin/Srpkinja, i ko ima ovlašćenje da interpretira nara-

tive na lokalnom nivou. U svom radu, na osnovu opisa građe i analize, donela sam zaključak da stepen otvorenosti izražavanja nacionalne i etničke pripadnosti odgovara klasnim razlikama. Svaki pripadnik srpske zajednice u Baranji ima određenu ulogu u privrednoj i poslovnoj sferi u njihovoj heterogenoj svakodnevici. Srbi koji su na višim pozicijama, ili sa većim finansijskim prihodima, koji su „značajni” u ekonomskom smislu za svoju okolinu, nosioci su isključivo svojih pozicija, i na taj način su prihvaćeniji od strane obe suprotstavljene nacionalnosti. Tada se intenzitet ispoljavanja njihovog etničkog identiteta zanemaruje od strane Hrvata zarad interesnih odnosa koji proističu iz kapitala koji poseduju. Ekonomski uticajnije porodice imaju povlašten položaj i od strane Srba, zato što imaju mogućnost da svoju etničku pripadnost manifestuju kroz materijalne simbole kojima dokazuju svoju pripadnost. Vraćajući se u krug, dolazimo do toga da su kapital i otvorenost izražavanja etničkog identiteta tesno vezani. Materijalna sredstva su preduslov slobodnog izražavanja etničke pripadnosti. Neki ljudi izražajnijim manifestacijama etničke pripadnosti, poput vidno velikih proslava ili ulaganja u crkvene institucije i druge događaje vezane za srpstvo, pribavljaju sebi epitet „velikih” ili „pravih” Srba. Drugi Srbi koji nisu u položaju da ispoljavaju svoj etnicitet na takav način, u svojim lokalnim zajednicama umesto „epiteta”, dobijaju „etiketu” Srbina ili Srpkinja koja uglavnom nosi negativnu konotaciju.

Literatura

- Anderson B. 1998. *Nacija: zamišljena zajednica*. Beograd: Plato
- Brubejker R., Kuper F. 2003. S onu stranu „identiteta”. *Reč*, **69** (15): 405.
- Burdije P. 1999. *Nacrt za jednu teoriju prakse*. Beograd: Zavod za udžbenike

Eriksen T. H. 2004. *Etnicitet i nacionalizam*. Beograd: Biblioteka XX vek

Hall S. 2001. Kome treba „identitet”? *Reč*, **64** (10): 215.

Jansen S. 2005. *Antinacionalizam: etnografija otpora u Beogradu i Zagrebu*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Jansen S. 2008. The (Dis)Comfort of Conformism Post-War nationalism and Coping with Powerlessness in Croatian Villages. U *Warfare and society: archaeological and social anthropological perspectives* (ur. H. Thrane i H. Vandkilde). Aarhus University Press, str. 433-46.

Sara Dvornić

The Common “Ours”, but Different “Us”: Ethnic Identification of the Serbian Community in Post-war Baranja

The paper deals with the ethnic identification of young female members of the Serb ethnic minority in Baranja, in a post-war context of the turbulent political past by analyzing the ways in which the members of the Serb ethnic minority are positioned and represented in relation to the markers of ethnic identity and interethnic relations, and the process of defining the boundaries between what is “ours” and what is “theirs”. The data for this research was gathered through participant-observation and semi-structured interviews. The analysis focuses on interstitial space between narratives built upon authoritative discourses of the past to which the members of ethnic communities are expected to be ideologically attached, and the heterogeneous everyday life of the respondents.